

Aneks S1. Odpowiedzi dotyczące roślin używanych w okresie świąt wielkanocnych, udzielone na ankietę Józefa Rostafińskiego (1850–1928) z 1883 roku

Odpowiedzi zamieszczono w układzie alfabetycznym według nazwisk autorów listów. Zachowano oryginalną pisownię i ortografię. Zaznaczono, gdy dane dotyczą innej miejscowości niż miejscowość wysłania listu. Uzupełnienia i komentarze odautorskie zamieszczono w nawiasach kwadratowych. Liczby arabskie oznaczają numery pytań w kwestionariuszu ankiety. Niektórzy autorzy wysyłając swe odpowiedzi z zaboru rosyjskiego używali podwójnego datowania listów. Poniżej daty te zostały zachowane, wcześniejsza oznacza datę według kalendarza juliańskiego, który wtedy obowiązywał w Rosji (i zaborze rosyjskim), późniejsza zaś – według kalendarza gregoriańskiego. Brak podwójnej daty oznacza datowanie wg kalendarza gregoriańskiego.

Józef BERKOWSKI, [ksiądz], 17 IX 1883 r., Odolanów

60) Wielkanocne jajka zabarwiają cebulą (łupiną), kwiatem, proszem [?] od siana i tp.

A[ndrzej] BŁOCK (1840–1892?), [ksiądz], 24 IX 1883 r., Tyłowo (pow. Puck)

60) cebulą i mydłem.

[Władysław] BOBERSKI (1846–1891), inspektor szkolny, 16 VIII 1883 r., Przemyśl

60) [...] Niemniej też wspomniane okolice dostarczają najpiękniejszych kraszank (pisanek) nieraz z podziwienia godną misternością wykonanych. Łupina z cebuli służy na kraszankach barwy pomarańczowej w Cyganach powiat Husiatyn.

[Kopyczyńce] Kraszanki kraszą w sposób następujący: nasamprzód wypisują rozmaite figurki na białym jajku woskiem, dają to do kory z kwaśnej jabłoni zalanej wodą. Po niejakiem czasie wyjmują i znowu piszą woskiem a dopiero dają do „kraski” kupionej, która wygląda tak jak drobniutkie czerwone trzaseczki. Dopiero, gdy się już ta „kraska” czepiła dobrze wyjmują i wosk ścierają.

[wieś Skoryki, pow. Skałat] Kraszanki. Do barwienia kraszank używają kraski w różnych kolorach co kupują w sklepach (trzaski różnokolorowe: fernambuk, brezylii itp.). Trzaski te zagotowują w wodzie z ałunem, aby zaś jaskrawość barw podnieść mieszają małą ilość minii lub Kalii. Co wszystko zagotowawszy odcedzają wkładają potem surowe jaja i gotują.

Kolor żółty uzyskują używając zamiast kraski łupek z cebuli. Kto chce mieć pisanki rysuje przedtem wzorki.

Bronisława BOBRZYŃSKA, 20 XI 1883 r., Międzyzyleś, pow. Radzymin [dane dot.: osada Ulasek, parafia Postoliska, gmina Międzyzyleś, pow. Radzymin]

60) Jaja wielkanocne, pisanki, u nas zwane piski, gotują w bryzelii (brezylii) kupowanej u Żyda w miasteczku, wzory zaś „piszą” rozgrzanym zasklepem czyli woskiem, który pszczoły składają koło otworu ula.

Jan BODNARSKI, 22 IX 1883 r., wieś Bystra, pow. Jordanów

60) Jajka na Wielkanoc barwią w ten sposób, że łupy z cebuli wrzuca się do gotujących się jajek. Inny sposób nieznan.

Franciszek BOGUSIEWICZ, 8 VIII 1883 r., poczta Olszany [okolice Sambora]

60) Barwią „bryzelą” – barwa czerwona lub czarna, z olchowej kory barwa czarna, ze słodkiej jabłonki kory bar[wa] żółta, z cebulowej łuski bar[wa] czerwona

Nikodem BOJAKOWSKI, 26 IX 1883 r., Łęki koło Kęt

60) Pisanki barwią: gotują w suchej owsianej słomie – są żółte, w liściach zielonych żyta – zielone, w cieniutkich wierzchnich łupach cebuli – są żółte, we fermebuku – są czerwone.

A. BOKDANOWICZ [lub BOHDANOWICZ], 4 VIII 1883 r., Wola Obszańska pow. Biłgoraj

60) Odwarem z latorośli jabłoni, korzenia pokrzywy, łupin cebuli i jakiegoś ziela leśnego zwanego zielenicą (dostać nie mogłem).

[br. imienia] BORKOWSKI, 25 VII 1883 r., Śmierdząca [od 1897 r. nosząca nazwę Kryspinów koło Krakowa]

60) Pisanki koloru ceglatego barwią w żółkiewskim w odwarze z łupin cebuli, robią wprzód na czystym jajku desenie woskiem, potem moczą w odwarze, a na ostatku gotują, a na kolor czerwony i czarny kupują w handlach trzaski w jednym lub drugim kolorze.

M. BULIŃSKI, [dwa listy], Polskie Brzozie

12 VIII 1883 r.

60) Na zielono młodem żytem, na czerwono łupinami cebuli.

10 IX 1883 r.

60) Jajka wielkanocne barwili na zielono żytem młodem, na czerwono łupinami cebuli, na żółto krokoszem.

Stanisław BZOWSKI, lek. weterynarii, i [br. imienia] SAWICKI, dr medycyny, 30 X 1883 r. [br. miejscowości]

60) Jaja barwią brezylią lub odwarem z łupin cebuli. [dane dot. okolic Siedlec]

Z[bigniew] CHĄDZYŃSKI (1837–1889), [właściciel folwarku], 17 VIII 1883 r., Pakość

60) Pisanki barwią się: łupiną do cebuli na kolor czerwony, oziminą (pszenica lub żyto) na kolor zielony.

Jan CHRÓSCIECHOWSKI, [dwa listy], 26 VII 1883 r., „Nad Potokiem” pod Myślenicami [był tam na wakacjach]

60) Jaja farbują na pąsowo łupinami cebuli, na jasno-czerwono brezylią, na granatowo wiórkami.

27 VIII 1883 r., Myślenice

[bez numeru pytania] Jaja wielkanocne tak zwane w Lubelskiem pisanki farbują: a) na kolor buraczkowy w farbie z wiórków bryzelii, b) na blade pąsowy w liściach cebuli, c) na ciemno granatowy a nawet czarny w wiórkach, d) na blade zielony w młodocianych liściach żyta, e) na blade żółty, ale to najrzadziej, w krokoszu. Innego barwienia nie widziałem u ludu, na Rusi zdaje się mają więcej w tem umiejętności, skoro owo czerwone jajko tak ważne ma znaczenie świątecznego zwyczaju u Moskali. Lud nasz przy gotowaniu farby wrzuca ałunu, aby pobudzić rozkład i uzyskać mocniejszą farbę, którąkolwiek z wymienionych pięciu kolorów.

Apolinary CHRZANOWSKI, 18 VIII 1883 r., Józefów [koło Ożarowa Mazowieckiego] pod Warszawą

60) Po odrysowaniu deseni na jajku woskiem gotują je w odwarze skórek z cebuli (szczypiór), kupują w mieście brazylię, a niekiedy barwią pisanki na zielono w odwarze listków pszenicy (runa).

[Wawrzyniec] CHYBICKI (1832–1900), proboszcz w Stęszewie, 15 VIII 1883 r., Stęszew [dane dotyczą okolicy Połajewa, pow. Oborniki]

60) Ozimną, łupinami od cebuli – gotując razem.

Rajmund CIOŁKOWSKI, [br. daty] 1883 r., Posada Rossow, gmina Rossow, pow. Sokołów, gub. siedlecka

60) Barwienie jaj. Brezelja, skórą cebuli, zasklepem i woskiem.

Urszula CZARNIECKA, 24 IV 1884 r., wieś Silnica, pow. Radomsko

60) Pisanki barwią się kwiatami podlaszczki i kocanki na niebiesko, łuskami zwierzchniemi cebuli na kolor ciemno czerwony, piórkami żyta na zielony.

Wanda CZARNIECKA, 28 VIII 1883 r., Dobrzyczyce [dane dot.: Noworadomskie, Częstochowskie, Wieluńskie]

60) Jajka na Wielkanoc barwią na zielono runiom młodego żyta, na żółto łuskami od cebuli, na fiołkowo kwiatami sasaneek czyli kocaneek.

Helena CZARNOCKA, 3 VIII 1883 r., Secieszyn, stacja Kleck, gub. mińska [dane dot.: Nieśwież, Słuck, Mińsk]

60) Jaja wielkanocne farbują w cebuli, w roślinie zwanej Berest (rodzaj powoju dzikiego), w maliniaku i bryzelli.

Jan CZUBEK, 18 VII 1883 r., Baczków pod Bochnią

60) Jajka wielkanocne – wyraz pisanka nieznaną – barwią się płynem z gotowanej cebuli na czerwono.

Władysław DOBROWOLSKI, 14 XI 1883 r., Lubcza koło Pilzna

60) Robią pisanki ale mało, barwią z łup cebulanych i trawy zwykłej wygotowanej razem – woskiem.

Leopold DOBRZELEWSKI (1821–1900), 29 VII 1883 r., Częstochowa [dane dot. praktycznie całego Królestwa Polskiego]

23) Sieją nawet takową na butelki ziemią i piaskiem oblepione i zachowują w piwnicy aby obrośla, gdy to nastąpi, stawiają takową do święconego w czasie świąt wielkanocnych. To i w chałupach włościan również się praktykuje.

60) Pisanki barwią brezyliją, galasem, skórką cebuli, szafranem, krokoszem oraz przymieszkami soli, ałunu, kleju i kwasu siarczanego – desenie robią woskiem.

Władysław DYBOWSKI (1838–1910), 27 VII 1883 r., Nowogródek

60) Jaja wielkanocne („farbowanyje jajcy”) barwią na kolor brunatny za pomocą łuski od cebuli („łupina”). [tu długi opis przechowywania przez zimę cebuli w kurnej chacie.] U takiej „kuranki” [czyli cebuli przechowywanej w kurnej chacie i wysuszonej dymem] zewnętrzne liście przybierają kolor ciemno brunatny, są cieniutkie i zupełnie suche; właśnie te suche listki („łuska v[el] łupina”) używają się do farbowania jaj. Jaja i łupina „układają się warstwami w garnku, nalewają się wodą i gotują się bez

żadnych dodatków. [...] Tylko ten jeden sposób barwienia jest u Białorusinów znany. Niekiedy podają [?] pstrokaciznę w ten sposób, że nalepiają jaja ...[1 wyraz nieczytelny] woskiem. Żadnych figur niewyrobiają, a tylko bezmyślne plamy nadają na brunatnym tle. Parę takich jaj przysłał P. Barańskiemu na Wielkanoc.

Julia DYDYŃSKA, 6 XII 1883 r., Grąziowa nad Wiarem, pow. Dobromil

60) Farbowanie pisanek jest tu bardzo rozpowszechnione. Dziewczęta traktowane w ostatki wódką – odwzajemniają się za nią na Wielkanoc kawalerom pisankami, przy których barwieniu nie szczczędzą pracy. Najpospolitsza jest farba czerwona bryzelia, tę kupioną gotują w nowym garnku z ałunem i w wystudzoną wrzucają opisane główką od s[z]pilki (s[z]pilka wbija się w patyczek) gorącym woskiem jaja. Po godzinie dopiero je gotują. W innych miejscowościach piszą osobnym do tego utworzonym narzędziem w arabeski, ciągnące szlaki itp. S[z]pilką piszą się tylko dzwonki, gwiazdy, łańcuchy – wszystko co składa się z pręcików grubszych z jednego końca jak listki stokroci. Prócz bryzelii używają łup z cebuli które wielkiej ilości gotują z ałunem kwiatków z łotoci na kolor żółty; zielonego jęczmienia na kolor zielony; fiołków na fiołkowy; korzenia tarniny na czarny – wszędzie ałunu domieszać trzeba. Wybredniejsze tworzą jaja dwukolorowe. W tym celu nieopisane jaja farbują w bryzelii, gotują i dopiero czerwoną gałkę opisują woskiem dowolnie, którą wrzucają do korzenia z tarniny, gdy chcą mieć pisanki ciemne, do kwasu z kapusty zaś gdy jaja mają być białe z czerwonymi kwiatkami. Potrzeba tu jednak pewnej zręczności i wprawy, bowiem nie zawsze pisanki się udają, nie zawsze mają jednolitą barwę. Farbowane jaja rysowane szczyrykami były modne kiedyś w dworach szlacheckich jako upominki.

Wilhelm FUSEK (1842–1914), 28 VIII 1883 r., Biecz

60) Pisanki barwią cebulą, młodem listkami żyta i drzewem lign. *Campechian[um]*, które kupują.

L[eon] GAJOWIECKI (1837–1911), ksiądz proboszcz, 17 X 1883 r., Chodzież

60) oziminą zielono, cebulą czerwono

Klementyna GAŹKIEWICZOWA (1827– po 1912), 13 XI 1883 r., Woleń pod Błazkami

[60] Jajka na Wielkanoc barwią się w łupinkach od cebuli na żółto, w piórkach czyli trawie z zasianego żyta na zielono, w kocankach czyli dzwonek liliowych na kolor lila wczesną wiosną rosnących w lasach. Desenie na nich robią się[,] gdy się woskiem topionym na jajku wykonuje rysunek lub litery, a po mocnym zastygnięciu, gotuje, razem z wyż. wymienionymi roślinami, przekładając nimi obficie nalane wodą jajka. Dziś u nas mało pisanki używane, chyba dla dzieci na zabawkę, zwyczaj farbowania jaj ustał zupełnie, ale z dawnych lat pamiętam.

Antoni GDOWSKI, [dwa listy], 16 IX 1883 r., Lisice

46) Krokosz czyli jak tu powszechnie nazywają krokos, jest znany i hodowany, po miasteczkach i po wsiach zamożniejsi używają go do zabarwiania ciasta na placki wielkanocne.

60) Pisanki czyli wielkanocne jajka barwią najwięcej po miasteczkach, a po wsiach zwykle zamożniejsi włościanie: kocankami na niebiesko, oziminą (t.j. listkami pszenicy i żyta jeszcze zielonemi) na zielono, a łuską wierzchnią z cebuli na żółtawy kolor.

13 X 1883 r., Lisice

Ad 60) Kwiat i listek kocanki zasuszonej, a używanej do farbowania jajek wielkanocnych, załączam.

M. GERMANOWA, 13 VIII 1883 r., Tarnów

44) Krokosz znany jest w wielu okolicach i używany w stanie sproszkowanym za farbę do placków wielkanocnych i jaj.

60) Jaja farbują krokoszem, Bryzeliją, łupinami ze zwykłej cebuli.

Ignacy [Józef] GÓRSKI (1840–1917), 21 IX 1883 r., Tarnów

60) Jajka wielkanocne barwią bryzeliją na brunatno, szafranem na żółto, buraczkami na różowo.

M. GROBLEWSKI, 8 XI 1883 r., Szczawne, pow. Sanok

60 [ale autor wpisał nr 20]) Pisanki barwią się t.z. kraską kupioną w mieście; często jednak używają do tego łupę z cebuli i nieco ałunu – w czym ugotowane jajo nabiera koloru brudno ceglastego. Pisanki najprzód są pisane woskiem za pomocą szpilki umocowanej w kawałku drewnianka i rozpalanej co chwila. Tym sposobem można tylko tworzyć gwiazdki [tu 4 małe kreskowe rysunki gwiazdek] i.t.p. figle. Do tego samego celu używają także blaszki zgiętej w małeńki lejek – zwany „pisarzem” i osadzonej w drewnie w ten sposób [tu rysunek pokazujący to osadzenie i opis: a – blaszka, b – drewnianko] w ten sposób można tworzyć tylko takie desenie [tu rysunek 2 spirali] i to jedynie podoba się naszemu ludowi. Naturalnie że robi się to na świeżym jajku, po czym się je gotuje w farbie – wosk się roztopia i na czerwonej pisance powstaje biały deseń. Pisanki te robią zwykle dziewczęta i takowe noszą przy sobie, i zwykle po skończonej mszy na święta wielkanocne przed Cerkwią młodzi parobcy wydzierają je dziewczętom, a praktykuje się to od lat niepamiętnych.

Jan GULSKI, 20 VIII 1883 r., Siedlce

Odpowiedź Pawła SZEPELUKA, sołtysa wsi Żuki do dóbr hr. Zamojskich [sic] Kodeń należącej

60) Cebulą, poteruchą i derezą.

Odpowiedzi Stanisława KONIECZNEGO ze wsi Niedźwiadka

60) Cebulą, brazylią i farbami kupnemi.

Odpowiedzi Jana WAWER[A] ze wsi Sobienki przy Sobienie Jeziory pow. Garwolin

60) Używają brazylii i farb kupowanych od żydów.

A[ugusta?] GURÓWNA, 1 VIII 1883 r., [br. miejscowości; dane dot. może Galicji]

60) Pisanki barwią się brazylią na czarno, kwiatami czarnej malwy na zielono, suchymi liśćmi brunatnymi, które pokrywają jądro cebuli – na żółto.

Jan HANKIEWICZ, 24 VIII 1883 r., z Małkowic, go[?] Krakowiec, [dane dot. powiatów: Mościska i Jaworów]

60) Pisanki barwią korzeniem ze słodkiej jabłoni, z cybuli łupy – szafran[,] pruski kuperwas.

[Augustyn] HEINTZE (1843–1912), wikary, 12 IX 1883 r., Trzemeszno

46) Krokosz nie jest znany, ale być może że z tej nazwy lud utworzył krokost, który dość powszechnie w tej okolicy znany i dawniej po ogródkach w tutejszym mieście nie był rzadki. Używano go [...] do farbowania jaj wielkanocnych. Udało mi się odszukać jeden zasuszony okaz, i z tego zdaje mi się, że lud krokostem zwał *Carthamnus tinctorius* [...].

60) Jajka wielkanocne gotują w łupinach suchych cebuli i nadawają im przez to barwę żółto-czerwoną, albo w oziemnie, aby je zielono zabarwić, albo też barwią je krokostem.

[Spisał także odpowiedzi:]

- Elżbieta KRASKA, [12 IX 1883 r., Trzemeszno]

64) [...] Bańskie wierzbowe tak zwane palmy [s]potyka się. [...]

- ODPOWIEDZI TUTEJSZYCH PARAFIAN, [12 IX 1883 r., Trzemeszno]

60) Pisanki barwią także „włoską kaliną” = berberyse

[bez nr. pytania] Na Wielkanoc święcone przystrajają grynszpanem, także grezpanem zwanym i ustawiają na stole tak zwane piramidy t.j. butelki obwijane pakułami, oblepione potem gliną, w którą się wgniata rzeżuchę. Ta, gdy się zazieleni, nie źle się wydaje. Z niej wieśniaczki sporządzają sałatę. W skład święconego wchodzi także korzonki chrzanu.

Maria HEMPEL (1834–1904), 20 X 1883 r., Skorczyce

60) Jaja wielkanocne barwią powszechnie na ceglasto łuskami cebuli, także na żółto korą berberysu (Skorczyce). Pospoliciej jednak do barwienia pisanek kupują brezylię, indygo lub drzewo kampszowe.

Witold HORODYŃSKI (1831–1900), 26 VIII 1883 r., Niedźwiadka, parafia Tuchomin, powiat Łuków

60) Pisanki piszą czyli rysują (w gwiazdy i drabinki) rozpuszczonym w ogniu woskiem i zasklepia z ...[1 wyraz nieczytelny] używając główki od szpilki; barwią zaś gotując w wiórkach (tj. brezyliki), w cybulaku (tj. łupinach cebuli) lub runi czyli szczypioru żyta i pszenicy – pierwsze na kolor ...[1 wyraz nieczytelny], drugi na czerwony, trzeci na zielonawy. Rysunek po wosku jest biały, po zasklepie żółty.

62) Na kwietną niedzielę robi lud palmy z iwy (liwa zwanej) kwitnącej oraz trzcinki młodej.

T. HUSARZEWSKA, 26 IX 1883r., [dane dot. Garwolińskiego]

60) Jajka w brezylii na czarno, w liściach wierzchnich cebuli na czerwono, owijali jajka różnokolorowemi gałgankami, gotowali, wychodziła mozaika.

T[adeusz Kryspin] JACKOWSKI (1859–1924), Dr., 23 VIII 1883 r., Pomorzanowice

60) Na żółto czasem malują jaja gotując je w łupinach z cebuli, na zielono gotując je z oziminą lub innym zielonem.

Ignacy JANASIŃSKI (1860–1912), [dwa listy], 28 VII 1883 r., Kraków

60) Pisanki barwią w ten sposób, że je gotują z łuskami cebuli przez co nabierają kasztanowatej pięknej barwy.

2 VIII 1883 r., Kraków

60) Jaja oprócz podanego przez mnie sposobu – kładą także do buraków kiszonych, które zabarwiają jajka zupełnie na czerwono.

Marya JANISZEWSKA (1862–1939), 26 IX 1883 r., Kamieniec

60) Pisanki bardzo tu znane – farbują po wypisaniu wpród woskiem rozmaitych deseni – w brezylii i w łupinach cebuli.

J. A. JANUCHOWSKI, 30 VIII 1883 r., Grudziądz, [dane dot. Wielkopolski: okolice Wągrowca, Kłecka i Gniezna]

60) Za pomocą sztucznych farb, z wyjątkiem zielonego, które bywa za pomocą oziminy wywołane na jajku.

Maria JASIEŃSKA, 9 II 1884 r., Bruss przez Włodawę

60) Pisanki barwią się tem co pod Nr 59 nadto odwarem z łupin cebuli farbują na pomarańczowo, a odwarem z habra [sic!] na żółto. Przedtem pisanki rysują woskiem w różne właściwe tej okolicy desenie.

Kazimierz JAWOROWICZ, nauczyciel, 1 VIII 1883 r., Różniaty koło Kruszwicy

60) Pisanki, które to nazwisko nie jest tu znane lecz tylko wielkanocne jaja, lub święcone ja[ja], barwią ozimimą i suchą wierzchnią skórką z cebul.

Julian JEZIERSKI, 28 VIII 1881 r., Uścięcice p. Dakowy Mokre

46) Krokosz jest znany lecz nie hodowany; kupnego używają do farbowania placków, mniej do jaj wielkanocnych; gdzieindziej do farbowania masła (obok żółtej marchwi).

52) (Na Wielkanoc zupa z konopi i maku białego i czarnego).

60) Wielkanocne jaja barwi cebulą, trawą, czasem krokoszem.

Izabela JĘDRZEJEWICZOWA, 10 XI 1883 r., Hyżne poczta Tyczyn

46) Kupują szafran jako krokosz w sklepach, używają by barwić gomółki lub ciasta na Wielkanoc i wesela.

60) Oni jaj tu nie zwykli barwić.

J. T., 18 VIII 1883 r., [dane dot. okolic Sokołowa, Leżajska, Rudnika]

[60] Pisanki farbują łupą z cebuli albo kupują farbę od lacharza [?], która krasią nazywają.

Antoni KACZMAREK, 5 X 1883 r., Droszew pod Sobótką

60) U nas barwią wielkanocne jaja suchą skórką wierzchnią cebuli na żółto i trawą lub sianem zielonym na zielono.

Antoni KANTAK (1849–1918), 4 X 1883 r., Piła pod Skurczem, [dane dot. Kociewia]

60) Wielkanocne jaja obwiają lud w łupiny od cebuli lub w świeże zielone żyto, jak w owym czasie w polu rośnie i tak gotuje i barwi.

Kazimierz KARASIEWICZ (1862–1926), 21 VIII 1883 r., Lwówek, powiat Buk

60) Cebulą (żółto), ozimimą (zielono)

Ignacy KAWIECKI (1837–1911), dziennikarz, 12 VIII 1883 r., Warszawa, [na wsi urodzony]

60) W Kaliskiem zabarwiają jajka wielkanocne odwarem z liści suchej cebuli na żółto, lub wyciskiem z łodygi żyta (jeżeli żyto w ogóle na Wielkanoc wyrasta) na zielono.

Michał KĘPIŃSKI, 20 VIII 1883 r., Sosnowiec p. Sompolno

60) Skórką z cebuli lub drzewem brezyliowem, jak lud nazywa, kupowanem w miasteczkach.

St. KUJEŃSKI, 1 X 1883 r., Kądzielna, [dane dot. wsi: Wola Wadowska, Smyków, Bór, Wierzchowiny, Kądzielna, koło Radomyśla, pow. Mielec]

49) [...] Marunka, maronka rośnie wtedy, według zdania ludu, gdy żółtko z poświęconego w[ielka]nocnego jaja kto zetrze w rękę i starte posieje na ziemię po przybyciu z kościoła.

60) Nieczem, i są tu barwione nieznane.

Heinrich KISCHEL, 10 VIII 1883 r., Królewska Huta [od 1934 r. Chorzów; dane dot. wsi Uszyce, pow. Olesko]

60) farbą, woskiem, albo w cebuli się gotują.

Jan KLENIEWSKI (1845–1918), 22 XI 1883 r., Kluczkowice p. Opole Lubelskie

60) Pisanki barwią odwarem łupin z cebuli lub też kupują brazylię.

Feliks KOŁACZKOWSKI, 13 VIII 1883 r., Tatarych [?]

60) Barwienie pisanek znanem jest łupiną suchą cebuli, listkami młody pszenicy na wiosnę, korzeniem berberysowem, skrawkami rozmaitych perkalików lub jedwabnych obwiązując nimi jayka, od czego otrzymują pogład marmurkowy, w poprzednich materyałach gotując, dla upstrzenia iaiek pisze się różne wzory, na iayku surowem rozgrzanym dobrze woskiem, drutem żelaznem.

Aleksandra KORYCIŃSKA, [dwa listy], 5 IX 1883 r., Warszawa

[dane dot.: pow. sokołowski, węgrowski, włodawski i janowski, gub. siedlecka]

60) brazylią, krokoszem, łupiną z cebuli.

22 III 1884 r., Warszawa [dane dot. Jeziora, gub. grodzieńska]

60) jaja farbują w korzeniach pokrzywy, w liściu cebuli, i w lesie zbierają sącdek i zielenicę, do jaj.

Jan KOSMAN, 2 III 1884 r., Nowy Sącz [dane dot. wsi nad dolnym biegiem Dunajca: Radłów, Biskupice Radłowskie, Wola Radłowska, Ruda, Zabawa, Z[d]rochec, Żabno, Niedomice, Głów, Ilkowice, Sanoka, Siedlec, Bobrowniki, Rudka, Niwka]

16) Pasternak rzadko gdzie sieją, zostawiają go w gruncie przez zimę, na wiosnę wykopują i mało spożywają gotowany z kaszą jaglaną, tylko sprzedają Żydom na święta wielkanocne.

60) Pisanek wielkanocnych lud wcale nie zna. Z jaj ugotowanych zdejmują skorupę przed święceniem, bo inaczej święcenie byłoby nieważne. Pisanki jest to zwyczaj miejski pojawiający się wprawdzie dzisiaj na wsi w pobliżu miast i miasteczek. W takim razie barwią jaja na zielono gotując je z zieloną trawą, i na brązowo gotując je ze skórkami cebuli.

Franciszek KOWALSKI, 15 IX 1909 r., Kraków [dane dot. wsi Dębowiec koło Jasła]

60) Pisanki barwiono na czerwono zewnętrznymi liśćmi cebul lub na zielono oziminą.

Antonina KRASZEWSKA (1861–1944), 23 XII 1883 r. 4 I 1884 r., Romanów

60) Jaja barwią brazylią, cebulnikiem, w życie zielonem, wiórkach kupnych na czarno, w farbie kupnej zwanej mana czerwono, w kotkach topolowych na niebiesko.

Tadeusz KRAWIEC, 25 IX 1883 r., Białobrzegi p. Żółnia [dane dot. wsi: Białobrzegi, Korniaktów, Budy, Dębina poczta Żółnia (pow. Łańcut)]

60) Pisanki wielkanocne barwią u nas w ten sposób: łuskę z cebuli gotują, wkładają tam jaja, które także równocześnie z łupą mogą się gotować, a po ostygnięciu wyjmują je już zabarwione na żółto lub kupują bruzylię tj. trzaski drzewa campesiewego i w podobny sposób barwią, jak powyżej powiedziałem.

Adam KUBASZEWSKI (1847–1927), 26 VIII 1883 r., Gołuchów przez Bogusław [dane dot. okolic Gołuchowa]

60) Gotują w ozimieniu lub trawie na zielono w łuskach od cybuli na żółto i ciemno brązowo, odcienia powstają w dodaniu lub ujęciu zieleni lub łusek cebulowych.

Józef KULINOWSKI, 20 VIII 1883 r., Wojnicz

60) Koło Wojnicza barwią pisanki sianem, cebulą i bryzelią.

Antonina z Zabiełtów LASKARYS, 6 VIII 1883 r., Bobrujsk, gub. mińska

60) Łuską cebulową na ciemno pomarańczowy kolor i kwiatami przyłaszczek (pierwiosnek) na niebiesko-marmurowy, po dworach kupną brazylią czerwoną.

Bogumił LENARTOWICZ, brat stryjeczny Teofila Lenartowicza, 30 VII 1883 r., Wieloń [Wieluń]

45) krokosz w miejsce szafranu używają do ciast wielkanocnych

60) Wielkanocne ja[j]ka chłopki farbują w łupinach od dożytałej cebuli, otrzymują kolor ciemnożółty.

Stanisława z Ziołekich LEWANDOWSKA, właścicielka dóbr Jeżewo koło Borku, W. Ks. Poznańskie, 24 VIII 1883 r., Jeżewo

61) Wielkanocne jajka barwią zielono ozimimą, czerwono łupinami cybuli.

Juliusz LIGOŃ (1823–1889), 1 X 1883 r., Królewska Huta [od 1934 r. Chorzów; dane dot. obszaru między Lublińcem a Woźnikami]

60) Pisanki (tutaj kraszanki) barwią łupiną z cebuli lub bryczulką (wiórami drzewa brazylijskiego).

[Alfons Jan] LIPPOMAN (1834–1900), [rolnik z powołania], 10 VIII 1883 r., Dobranowice [pow. Wieliczka]

60) Z barwników używanych do farbowania pisanek i kraszank (czyli jednokolorowych jaj) wiemy na pewno tylko o łupkach z cebuli, liściach i łupkach orzechów włoskich, oraz o krasce czyli bryzelii.

Jan LISZEWSKI (1852–1894), 30 VII 1883 r., Rasząg na Warmii

60) Na zielono barwią się jaja w piórkach od żyta świeżego; na żółto i czerwono w liściach od cebuli; na modro w farbie liliowej.

Władysław LUBOMĘSKI (1841–1907), 16 VIII 1883 r., Dublany, [dane dot. okolic na północ od Lwowa w kierunku Żółkwi]

60) Brazylia, szafran, kora saktaka i jabłoni do barwienia pisanek najczęściej służą.

Józef ŁĘGOWSKI (1852–1930), [syn chłopa], 29 VIII 1883 r., Wej[h]erowo

[dane dot. okolic Malborka]

60) jaja wielkanocne barwi sałwiją, młodem żytem i łupinami cebuli.

[Walenty] ŁĘKAWSKI (1810–1899), 26 IX 1883 r., Warszawa

60) Dzięki zwyczajowi barwienie u nas pisanek należy do zabawek i osobliwości dla dzieci, chcąc je uciszyć i jakąś zabawkę pokazać. Jajka święcą na Wielkanoc przeważnie białe. Czasem jednak barwią je: 1. kampszem, 2. santałem, 3. fernambukiem, 4. łuskami cebuli, 5. krokoszem, 6. szafranem, 7. alkarm [może alkiernes?], 8. *Lythospermum*. Robią też pisanki za pomocą wosku i różnych domorosłych barwników. U niektórych osobników przyznam, że sztuka ta jest często estetycznie obmyślana i artystycznie wykonywana. Przedstawia bowiem miniaturowe widoczki, kwiaty, ptaki, litery, girlandy, korony i tp. rzeczy.

Michał ŁĘSKI (1846–1910), 17/29 VII 1883 r., Naliboki, gub. mińska

60) Jaja wielkanocne barwią się za pomocą gotowania w łusce od cebuli.

Janina ŁOZIŃSKA [z domu hr. Załuska] (1851–1894), 1 XII 1883 r., Potok Turaszówka pod Krosnem

60) Pisanki barwią za pomocą liści cebulowych i żyta zielonego.

Florian ŁOZIŃSKI, zastępca nauczyciela przy gimnazjum w Przemyślu, 20 IX 1883 r., Przemyśl [dane dot. Podola Galicyjskiego: Czortkowskiego i Tarnopolskiego]

60) Do ubarwienia jaj używa lud na Podolu kory dzikiej jabłoni, którą nazywa kwaśnicą.

Michał MACIĄG, 14 XI 1883 r., Olszanka pow. Krasnystaw

60) skóro zielono z jabłoni, szczypiórkami zielonemi z żyta, brezylijo czerwono i czarno w kramach po miastach sprzedawaną.

Bronisław MALISZ, 19 VII 1883 r., Niżankowice

60) Pisanki barwią też krašką – jest to coś podobnego do szafranu; kraska taka surowa jest koloru ceglatego, po ugotowaniu barwi jasno czerwono i jest znaną pod tą nazwą w handlu korzennym.

Antoni MAŁECKI (1821–1913), 26 VIII 1883 r., Lwów

60) Brezylią (kupowaną w aptece albo sklepach korzennych) i łuską cebuli, gotowaną wraz z jajami w wodzie. Jedno albo drugie – na barwę cebulastą albo granat. Rysunki na jajach białe osiągało się, pisząc po niemi roztopionym woskiem, przed włożeniem do garnka.

Jan MATULEWICZ (1845–1914), 18 I 1884 r., Maciejowice, pow. Garwolin

49) [...] Marunę hodują prawie wszędzie, zasiewają zwykle z resztkami po Święconem.

60) Pisanki tylko tak je tu zowią, farbują się na ciemno modry kolor brazylią czyli wiórami ze sklepu, na żółto ciemno łuską cebuli, pisanki tak ukrašzone są czerwonemi; na zielono pączki z jabrzędzi (topola czarna) ze szczypiorkiem żyta.

62) Tarnina święcona na wielką Sobotę; skrobie się i dodaje do tatarki przy siewie aby lepiej rodziła, noszona w czapce ma chronić od nie... [1 wyraz nieczytelny]

J. MICHAŁSKI, 8 IX 1883 r., Wysin [Wischin, Wisin, pow. Kościerzyna]

60) Wielkanocne jaja barwią się: skoramy od cebuli, zielonem młodym żytem i kawo.

Aniela MILEWSKA (1841–1896), 8 VIII 1883 r. [br. miejscowości]

[60]) Wielkanocne jaja barwią na czerwono cebulą, a na zielono oziminą młoda.

Iza MIŁOWICZ, 10 XI 1883 r., Modryniec pow. Hrubieszów

60) Pisanki farbują w trzaskach indygo kupowanych w sklepach, już to najwięcej w łupinach z cebuli, piszą woskiem chcąc żeby deseń był żółty, mieszają do wosku sadzę.

S[eweryn] MOCZULSKI, 1 IX 1883 r., Przegaliny, gub. siedlecka

16) Pasternak jest tylko po dworach siewany, lecz go głównie kupują Żydzi na święta wielkanocne.

60) Pisanki używają na Wielkanoc i farbują: cebulą na brązowy, żytem zielonym spod śniegu dobytym na zielono, farbka i wiorkami (brazylija) rysując poprzednio na jajkach desenie woskiem, skutkiem czego pozostają te części nie pofarbowane.

Zygmunt MORAWSKI (1849–1907), nauczyciel, 26 VIII 1883 r., Tarnów, [dane dot. Brzeżan i okolicznych wsi]

60) Pisanki barwią tam na czerwono odwarem z brezylii, do czego dodają ałunu: im więcej ałunu, tem barwa ciemniejsza. Barwią je także na żółto w odwarze z liści cebuli, barwa ta jest zwykle brudną i przechodzi w brunatną.

S. MROCKOWSKI, 27 VIII 1883 r., Wola Szczucińska

60) jajka wielkanocne, pisanki, barwią na Mazurach na czerwono i żółto. Barwę czarną otrzymują z odwaru „bryzelii”, żółtą zaś z odwaru cebulanych liści. Na Rusi barwią i na czerwono, dodając do odwaru „bryzelii” trochę ałunu i siarkanu żelazawego.

Stanisław MYSZKOWSKI (1849–1929), 29 VII 1883 r., Jarosław, [dane uzyskane od Stanisława PRZYBYLSKIEGO dzierżawcy i byłego ekonoma w rozmaitych wsiach powiatu jarosławskiego i cieszanowskiego]

60) Jarosław, barwią jaja łuską z cebuli, korą bzu, olszyny, dębu, łupą z owocu orzecha, koperwasem, korą z jabłoni słodkiej, termentylą z tykiem olszyny w ustach przegryzioną barwią laski na czerwono w pasy.

B. NIEDZIELSKI, 8 VIII 1883 r., Staszkówka poczta Ciężkowice

60) Pisanki barwią na czerwono brazylią, a na zielono: odwarem i nastojem z młodego owsa, jeżeli wielkanoc późna.

W. NIELUBOWICZ, 8 IX 1883 r., powiat piński

60) Cebula (łupiny) na orzechowy, czerwiec i bryndzelija na czerwono, migania [?] konopna na zielono.

Stanisława OKOLSKA, [dwa listy], 14 IX 1883 r., Dziwle, [dane dot. powiatu łask, gub. piotrkowska]

[bez podania nr pytania] W niedzielę palmową używają łodyg wierzbowych, na tak nazwane palmy, razem z kiściami suszonej trzciny wodnej *Arundo phragmites*, powróciwszy z kościoła połykają trzy kotki

wierzbowe jako pierwsze święcone. Święcone ubierają gałązkami borówek i przetykają chrzanem z zielonemi główkami.

W czasie burzy stawiają na oknie palmę poświęconą wraz z gromnicą.

Jaja wielkanocne, kraszanki, barwią się, gotując w odwarze łupin cebuli na żółto, w sianie na brudno zielonawo, w kwiecie sasanki *Anemone pratensis* na fiołkowo, krzyżyki, napisy, gwiazdki wyznaczają się woskiem.

5 XI 1883 r.

Wierzba używana w kwietną niedzielę.

[dane dot. wsi Dziwle]

60) Jaja wielkanocne tak samo farbują jak w Zabłociu, oprócz tego w młodym życie, w piórach żytnich, jak zwykle mówią, na zielono, albo w tych farbach, jakich do wełny używają.

A. OLSZTYŃSKI, 23 VIII 1883 r., Podpniewki p. Pniewy

60) [W] Tem księstwie¹ prócz w [sic!] niemieckich miast. Farby tylko kupowano. Roślinnych farb już zupełnie zapomniano. Pisanki farbowane jajka wielkanocne gotują z łupinami cybuli lub zielonej trawie.

[bez nru pytania] na Wielkanoc musi być kawałek chrzanu przy święconce i ten najpierw jako święconka na wzmocnienie żołądka się spożywa surowo po małym kawałku.

Janina OMAŃKOWSKA (1859–1927), nauczycielka domowa, 27 IX 1883 r., Żabikowo pod Poznaniem

60) Jajka wielkanocne ubarwiają się odwarem z oziminy lub odwarem z łupin cebulowych.

Adam ONUFROWICZ (1856–1914), 1 13 VIII 1883 r., Kijów, [dane dotyczą Pińszczyzny]

60) Jaja wielkanocne barwią na czerwono – czerwcem i na żółto łupiną cebulanką lub liściem brzożowem.

Osiński [ksiądz, br. imienia, br. daty, na pewno przed 2 IX 1883 r., br. miejsca]

60) Nazwa pisanki na oznaczenie jaj wielkanocnych nie znana w Wielkopolsce. Do farbowania ich używają szafranu, cykorii, wierzchniej skórki od cebuli czerwonej itp.

Antoni OSSOWSKI, 21 VIII 2 IX 1883 r., Chołuj

60) Jaja wielkanocne barwią najwięcej w ugotowanej łusce cebulowej, a czasem bryzelią z hałunem.

Alfons OŚWIECIMSKI (1825–1886), 21 XI 1883 r., Oświecim przez Bobrowniki, powiat Ostrzeszów

60) Wielkanocne jaja lub pisanki dlatego że na nich za pomocą kwasu piszą znaki religijne lub zabawne zdania, barwią na żółto łupiną cebuli, na ciemno niebiesko bazylią, na czerwono wiórkami, na zielono kocankami lub odwarem z siana.

Stanisław PALLAN, [dwa listy], 8 VIII 1883 r., Pilzno, [dane dot. okolic Pilzna, Tarnowa, Wiśnicza, Wieliczki, Tarnobrzegu, Jasła]

25) rzeżucha [...] na wielkanocne święta gdzieniegdzie do ubrania służy na flas[z]kach okręconych szmatą mokrą sieją ją i gdy się zazieleni kładą na stołach

---

¹ Czyli Wielkim Księstwem Poznańskim.

60) Pisanki barwi lud piórami z cebuli na żółto, olszowymi szyszkami na brunatno, bryzelią, kupowaną w handlu, na niebiesko.

[drugi list, br. daty, dane dot. wsi Dulczówka i Łęki z okolic Pilzna]

60) Pisanki barwią także koperwasem, bryzelią, ale najwięcej żytem zielonem albo trawą i piórami z cebuli – nie jest to tutaj w powszechnym zwyczaju.

Józef PAŁKA, 6 VIII 1883 r., Błudniki poczta Halicz

11) Z kukurudzianej mąki przyrządza też gotowane potrawy, a na wielkanoc z pięknie umielonej mąki wypieka "wielkanocne baby".

[Alfons] PARCZEWSKI (1849–1933), [dwa listy], 30 VII 1883 r., Belno

60) Wielkanocne jaja barwią cebulą, żytem (oziminą zieloną) i cykoryją.

29 VIII 1883 r., Belno

Ad 60) Barwienie jaj cykoryą nie jest u ludu tutejszego pospolitem, natomiast używają w tym celu dla otrzymania podobnego koloru łupin zwyczajnej cebuli.

Piotr PARYLAK (1846–1916), 26 VII 1883 r., Stanisławów

48) [...] czarne róże do farbowania jaj na wielkanoc, [...]

60) Pisanki barwią na żółto w korze z leśnicy, w łupinie z cebuli, w krokoszu; na zielono w oziminie, w barwinku; na szafirowo w czarnej róży (malwie); na wiszniowo w piwonii (na Bukow[inie]).

Bolesław PIŃKOWSKI, 13 IX 1883 r., Kartuzy

60) oskrobkami ziemniakowemi.

S. POLESKI, 6 VIII 1883 r., Warszawa, [dane dot. okolic Siedlec, Ziemi Liwskiej]

60) Jaja barwią łupinami cebuli, brazylią, a czasem zieloną trawą żyta.

Wł[adysław] POŁKOTYCKI (1838–1903), 9 VIII 1883 r., Żdzenice pod Turkiem

60) Do barwienia jaj wielkanocnych używają kacanki (pierzysnek), łupiny cebulowe i listki zielonego żyta.

Władysław POPŁAWSKI, 22 X 1883 r., Cicibor

60) Pisanki czyli wielkanocne jaja, lud prosty tutejszej okolicy używa dla farbowania takowych brenselji (farba kupowana w mieście), łupin cebuli, następnie „wiórków” są to w istocie wiórki [sic!] z olszowego drzewa nafarbowane kolorem ciemno amarantowej farby.

Piotr PRYSAK (1839–1910), nauczyciel w Krakowie, 30 IX 1883 r., [br. miejsca, może Kraków]

60) Pisanki barwią bryzelią, oskórkiem cebuli, liściem żyta i korą olszy.

R. PRZEGALIŃSKI, 16 VIII 1883 r., Grabówka pod Kraśnikiem

46) Krokosz sadzą, z niego farbą czerwono-żółtą malują jaja pisanki zwane na Wielkanoc.

60) Pisanki farbują na czerwono-czarno krokoszem i brazylią oraz na żółto szafranem lub łuskami z cebuli.

I[gnacy] PRZYBYŁKIEWICZ (1846–1898), nauczyciel, 10 VIII 1883 r., Tarnów

60) [okolice Tuchowa] W trawie gotuje lub w łupinie z cebuli, albo bryzelia, bardzo rzadko.

Jan PUŚCION, 15 III 1884 r., wieś Rażny, gmina Sadowne, pow. Węgrów, gub. siedlecka

60) [...] pisanki zaś farbują gotowaniem jaj w łupinach cebuli, w brazelii (tę ostatnią kupują) robiąc na nich napisy woskiem lub też kitem od pszczoł przed gotowaniem tychże.

Ludwik RADOMSKI, 15 VIII 1883 r., Górzno

60) Jaja wielkanocne barwią powszechnie w odwarze z łupin cebuli, co nadaje koloru żółtego. Na zielono farbują sokiem z oziminy. Obecnie w bogatszych domach farbują odwarem z drzewa bazylińskiego i alunu, lub też roztworem aniliny.

Józef ROGALEWICZ, 25 VII 1883 r., Warszawa

60) Pisanki czyli jaja w czasie Wielkiej nocy ubarwiają w odwarze z łupin cebuli i brazylii pisząc różne zygzaki, niektóre bardzo zręczne i zgrabne woskiem na jaju, potem wkładają w ten odwar i zagotowują.

Franciszka Jadwiga ROJEWSKA [autor listu: dr Władysław SEMERAU-SIEMIANOWSKI (1849–1938), lekarz], 1 IX 1883 r., Ruszczuk [obecnie Ruse, Bułgaria; dane dot. wsi Tylice, pow. Löbau, Prusy Królewskie]

46) Dawniej gburki i gburczanki często hodowały w ogródkach krokos. Kwiat jego żółty, ułożenia podobnego jak pojedyncze astry. Używano kwiat do farbowania masła, ciast, kołaczy wielkanocnych, chustek, wstążek.

60) Wielkanocne jaja barwią się: cebulą, farembokiem (na czerwono), brelcją (ciemno fioletowo), młodem żytem (na zielono). Desercia [sic! powinno być: desenie] piszą lub rysują nasamprzód woskiem.

Wilhelmina ROSTAFIŃSKA (1818–1908), [br. daty, br. miejscowości; dane dot. okolic Warszawy]

[60] [...] o jajkach farbowaniu powiedziała Adolfovi [:] na zielono to świerzym [sic!] szczypiorem z żyta mocno wygotowawszy.

Stanisław RUSSOCKI (1840–1913), 3 IX 1883 r., Warszawa

60) Pisanki barwią w korze z drzew śliwowych, w łupinach z cebuli, ostatecznie w bryzeli, którą kupują chcąc otrzymać silniejszy [kolor].

A. M. RYBACZYK, nauczyciel, 25 X 1883 r., Mikulińce [date dot. okolic Strusowa, Mikuliniec, Tarnopola, Zbaraża, Skałatu i Nowego Sioła]

60) Pisanki barwią w łupkach cebuli na pomarańczowo, w trzaskach brazylii na niebiesko, w życie młodem na zielono, w korze drzew jabłoni lub w liściu z brzozy na żółto, na fioletowo w fasoli czarnej itp.

I. RZASZKA, 17 VIII 1883 r., [br. miejscowości; dane dot. powiatu Skoczów]

46) Krokosz nie znam, może to będzie u nas zwany kłokocz, o którym słyszę, że nadużywany bywa na czary, zabobony. Kłokocz zbierają katolicy w palmy i dawają w kwietną (palmową) niedzielę poświęcić, poczem zatykają za zdradła (lustra) albo za obrazy, aby się w domostwie cały rok szczęściło. Gałązka święconego kłokocza spalona w piecu podczas burzy ma ochronić zabudowania od pioruna. Kawałek kłokocza zaprawionego krowie do prawego rogu ma sprawić, że ta daje dużo a dobrego mleka.

59-61) Nie bywa u nas praktykowane a dlatego też nie znane.

Leon RZESZOWSKI (1851–1925), [dwa listy], 31 VII 1883 r., Hałcnów przy Białej,

60) Nigdzie nie widywałem tyle pisanek co koło Rzeszowa. Spędzając u krewnych na wsi święta wielkanocne brałem sam udział „w pisaniu po jajach woskiem roztopionym”. Jako barwnik służyła „brezylia”, z swojskich środków: łuski z cebuli, liście kiełkujących zbóż, nasienniki olszy czarnej.

7 II 1884 r., Hałcnów

[bez nr pytania] *Juniperus* – gałązek używają na palm (Bialskie).

Salix – wierzba – gałązek wierzby szczególniej iwy używają na plamy i zowią je kociankami.

Salvia – szalwia, do święcenia, [...].

Józef SADOWSKI, 15 VIII 1883 r., Rabka

60) barwią cebulą, bryzelią.

Nepomucen SZCZANIECKI (1816–1888), 2 VIII 1883 r., Wabcz, p. Klein Czyste

60) Jajka wielkanocne tylko cebulą gotując razem, na żółto czerwono.

J[an] SEMBRZYCKI (1856–1919), 19 VIII 1883 r., Tylża

60) jaja wielkanocne barwią się zielono żytem zielono, suszonymi łupami cebulowymi żółto, oprócz tego anilina, fernambuk, kampsesz.

Franciszek Żuk SKARSZEWSKI (1836–1891), 2 VIII 1883 r., Rojówka poczta Tęgorze

60) Jaja na Wielkanoc barwią cebulaną skórką, woskiem, malwą, farbą od bielizny.

Modest Aleksander SKARŻYŃSKI (1854–1928), [dwa listy], 5 VIII 1883 r., Gąska, Ziemia Łukowska

60) na żółto łupinami cebuli, na zielono piorkami młodego żyta, na ciemnobrązowo wiórkami (drzewo brazylijskie, brezylia), na czerwono farbują kupną farbą

22 VIII 1883 r., [może to samo miejsce?]

22) chrzan dziko rośnie po ogrodach warzywnych; używany przez lud jako przyprawa z octem do mięsa podczas świąt wielkanocnych

51) kupują do ciast wielkanocnych owoce czarne podługowate mające w środku po dwa ziarnka przedzielone przegródką, gorzkawego smaku, nadające żółty kolor ciastu, owoce te nazywają bobkami.

J. SŁOTWIŃSKA, 18/30 VIII 1883 r., Rawonicze, [dane dot. powiatu Iłumeń, gub. mińska]

60) Dawniej wyłącznie tylko barwili jaja łuską suchą cebuli lub drzewem bryzelii czerwonej lub czarnej. Teraz już i do tego aniliny używają, dostają ją od usługujących żydówek farbiarek.

Franciszek SPILLER, [dwa listy], 4 IX 1883 r., wieś Gostomia (koło Prudnika, Białej i Górnego Głogówka)

60) Wielkanocne jaja nazywamy kroszonki i farbią się skórą cebulową albo wiorami (trzaskami), które się w sklepie kolonialnym kupić musi, albo inną farbą.

16 IX 1883 r.

Do nr. 60. Dodaję, że wielkanocne jaja albo jak w naszej okolicy nazywano kroszonki farbią (barwią) się i skórą olszową i baške [sic!] z olszy do farbienia kroszonek używane bywają.

Aurelia STRZELECKA, 9 VIII 1883 r., Złoczów

60) Jaja wielkanocne wszędzie we wschodniej Galicyi barwią tak zwaną kraską. Jest ona podobna do trzasek z drzewa i bywa w kilku kolorach. Kraskę tę kupują w koszernych kramach. Na jajach robią najpierw desenie szpilką maczaną w roztopionym wosku, później moczą te jaja w odwarze kraski, a w końcu zagotowują. W ten sposób otrzymują jaja zabarwione, w miejscach zaś gdzie był wosk, pozostają białe desenie. Do barwienia jaj używają także odwaru z łupiek cebulowych, które barwią na różne żółte cienie, lecz jest to mniej rozpowszechnione.

Maria STU..., ok. 30 VIII 1883 r., [br. miejsca; dane dot. okolic: Tarnowa, Dębicy, Dąbrowy, Żabna i Ropczyc]

46) Nazwa krokosz nie jest im wcale znaną, pomimo tego używają go bardzo często do zabarwiania sera na placki w Wielkanocne Świąta lecz pod mylną nazwą szafranu.

60) Jajka lud barwi cebulą, brezylią, żytem, korą z młodych gałązek wierzby i liśćmi z olszy.

Józef SZCZEPANIK, 21 IX 1883 r., Sędziszów

60) Pisanki barwią w odwarze trzaseczek z korzenia olszy lub moczą wierzchnie łuski cebuli i w tej wodzie gotują.

[br. imienia] SZCZERBIŃSKI, 27 VIII 1883 r., Baborów – miasto w pow. głubczyckim [opolszczyzna] i okoliczne wioski

60) W mieście „cebulą” albo „oziminą”, po wsiach tylko „brezylką”, albo też kupionymi farbami, mianowicie czerwoną.

Anna SZREDER [po mężu Reimer] (1849–1917), 28 VIII 1883 r., Kobusewo

60) Wielkanocne jaja tylko pod tem wyrazem znane barwią się zwykle zielonem żytem w czym będą gotowane, łupinami od cebuli nakrapiane woskiem.

Joachim SZYL, 5 VIII 1883 r., Warszawa, [dane dot. Wielkopolski]

60) Pisanki barwią odwarem z łupin cebuli.

Antoni SZYMAŃSKI, 29 VIII 1883 r., wieś Karszew, pow. Koło

60) Jaja wielkanocne farbują gotując w liściach cebuli, z zielonego żyta, używa się także wosk.

Wincenty TETZLAFF (1861–1907), 25 VIII 1883 r., Młyny p. Strzelnem na Kujawach

60) Zwyczaj barwienia jaj wielkanocnych w tej okolicy coraz rzadszy; cebulami barwią je na żółto, oziminą na zielono.

Marina TOMASZEWSKA, 21 IX 1884 r., [Winniki w Samborskiem]

[dotyczy: Winniki w Samborskiem] 61) Pisanki czyli wielkanocne jaja barwi lud na czerwono, fioletowo, żółto i zielono. Dwa pierwsze barwidła kupuje w sklepach pod wspólną nazwą „kraska”, albo też uzyskuje farbę czerwoną z odwaru jagód bżowych (bazynek). Farbę żółtą uzyskuje z łupiek cebulowych, a zieloną z listków ozimego żyta.

[dotyczy: Kudynowce w Złoczowskiem] 60) Jaja wielkanocne barwią na niebiesko i czerwono, barwidło to nazywają wspólnym mianem „kraska” i kupują w sklepach korzennych w kształcie drobnych trzasek.

Antoni TROCHIMOWICZ, 23 XII 1883 r., Hołowinek, pow. Sokołów

60) łupino z cebuli

Aleksandra TRZCIŃSKA [po mężu Ostrowska] (1865–1925), 1 X 1883 r., Łyszkowice p. Skierniewice

60) Jajka wielkanocne gotują się z łupinami cebuli, z listkami ozimego żyta, lub używana bywa do tego brezylia lub drzewo kampszowe.

Maria TWARDOWSKA (1858–1907), [dwa listy], 21 VIII 2 IX 1883 r., Weleśnica

60) Łuską cebuli, młodą trawą na żółto, suszonemi czernicami na czarno, zresztą kupują farby anilinowe.

17 29 IX 1883 r., Weleśnica

60) Jaja wielkanocne farbują olszyną na czarno, *Lycopodium clavatum* na zielono.

Kazimierz WAIS (1864–1934), 1 IX 1883 r., Jasło, [dane dot. okolic Rymanowa]

60) Chcąc nadać jaju kolor żółty, należy je ugotować w wosku, aby otrzymać kolor czerwono-błady gotuje się w łupinach cebuli, dla koloru niebieskiego gotuje się je we fiołkach, a dla jasno-zielonego w korze tarniowej.

[Piotr] WAWRZYŃIAK (1849–1910), ksiądz, 7 VIII 1883 r., Śrem

60) Pisanki barwią się łupiną od cebuli na żółto, a oziminą na zielono.

Konstancja (z Terleckich) WAWRZYŃKIEWICZ, wdowa, akuszerka, [dwa listy], 18 X 1883 r., Janów [Podlaski]

60) Pisanki wielkanocne kupują na to farbę czerwoną zwaną brezyliją albo moczą łupiny z cebuli i w to kładą jaja (albo w czarnych wiórkach).

26 XI 1883 r., Janów [Podlaski]

60) Łupiny z cebuli albo w sklepie tak zwaną brezyliją jaja włożone są koloru czerwono buraczkowego, w cebuli żółtawego, lecz to wpierw moczą w wodzie.

Karol WESOŁOWSKI, organista, [XII 1884 r.], Wilatowo [obecnie Wylatowo], pow. mogiński [obecnie mogileński], W. Ks. Poznańskie

60) Nasze gospodynie barwią jajka na Wielkanoc najwięcej oziminą i łupiną od cebuli.

Józef Mikołaj WIŚLICKI (1805–1887), pisarz, 12 VIII 1883 r., Zamek Gałachy stacja Zakroczym

46) Krokosz jest znany i lud używa go do barwienia jaj na Wielkanoc, tak zwanych pisanek, do ciasta wypiekanego, kołaczy mianowicie kukiełek, obwarzanków, bułek (przez Żydów na sprzedaż) oraz do farbowania chust.

Franciszek WODECKI, 18 VIII 1883 r., Warszawa, [dane dot.: Sandomierskie, wsie: Radowąż i Przewłoka nad Wisłą]

46) [...] Krokoszem farbują także pisanki wielkanocne i pod tą nazwą znajduje się po sklepach.

60) Pisanki v[el] jaja wielkanocne farbują krokoszem, brezyliją i łupiną z cebuli a nawet samego soku używają cebuli. Lud zna także kombinację farb i tak, aby otrzymać kolor zielony miesza farbkę niebieską do prania z krokoszem. Prócz tego robią kombinację kolorów jakkolwiek nieprawidłowe, to otrzymują kolory wątpliwe, ale z dwu kolorów mają trzeci.

Adam WOLIŃSKI (1856–1901), referendariusz Sądu Nadziemiańskiego, 15 VIII 1883 r., Oporów [obecnie: Oporowo] p[rzez] Poniec

49) [...] grynszpan (roślinę, którą przy „święconem” stroją) [...]

60) Gotują się skórki do cebuli i w nich się jaja gotują, tak lud robi.

Jadwiga WOYNIŁOWICZÓWNA, 3[s.s] 15[n.s.] IX 1883 r., Lipów, pow. Rzeszyca, gub. mińska

59) Jaja farbują się pospolicie w cebuli i czerwcu bez żadnej odmiany.

Jan WYCECH (1863–1929), 20 XI 1883 r., Wilczogęby

60) Barwią się u nas pisanki czyli wielkanocne jaja bryzelią i cebulakiem (cebulak jest to zewnętrzna skórka cebuli).

[br. imienia] ZAGÓRSKI z Wołynia, [autor listu: J. KARŁOWICZ], 8 XII 1883 r., Heidelberg

60) Pisanki na czerwono (kraszanki) farbą czerwcem zwaną, jest to bulwa przy korzonku w roślinie żółto kwitnącej a rosnącej dziko (kwitnie w czerwcu). Zbierają to i suszą, a na Wielkanoc używają. Żółty z liści cebulowych, granatowy kupują; z kory jarzębinowej ciemno żółty. Deseń woskiem się wykupuje i maczają w farbie, wosk się zdejmuje paznokciem i zostaje deseń biały.

[br. imion] ZAKRZEWSKY [XII 1884 r.], właściciele folwarku Ostrowite Trzemeszeńskie

60) Skórkami z cebuli (czerwono), korzonkami berberysu czyli włoskiej kaliny (żółto), pszenicą (zielono)

Ł. ZALESKI, 2 IX 1883 r., Krzymosze

60) Pisanki zabarwione są brezylką, a na niebieski kolor tak zwanymi wiórkami, które kupują – jeżeli Wielkanoc późna, kolor zielony nadaje szczypiór z żyta i pszenicy.

J. ZIELENKIEWICZ, 10 X 1883 r., Okulice

60) Po miasteczkach barwią pisanki bryzelią. Ludowi barwienie pisanek nie jest znane.

Edward ZIELIŃSKI (1861–1921), student medycyny, 20 I 1884 r., Warszawa, [dane dotyczą 3 miejscowości]

49) [Ostrów p. Opoczyński, gub. radomska] [...] marunę, którą posypują placki na Wielkanoc.

60) [Nowa Wieś, pow. słupecki, gub. kaliska] Pisanki zwane tu kraszankami przeważnie barwią cebulą (gotując jajka w łupinach cebuli). [Katarzyna p. Włocławek, gub. warszawska] Cebulą, kupnymi farbami: szafranem i brezylią. [Ostrów p. Opoczyński, gub. radomska] Cebulą i runią (młodymi pędami zboża) (w niektórych miejscowościach szczypiorem, hodowanym do tego w doniczkach)

[bez wskazania numeru pytania] Chrzan [...] na Wielkanoc lud w Kaliskiem gotuje go z jajami i zaklepuje mąką. Barwinek do ubierania stołów wielkanocnych, i kłębów u panów, do gromnic u chłopów (uprawiany jest).

J[an] ZIELIŃSKI (?–1927), x. [ksiądz], 24 X 1883 r., Pe[ł]plin

60) Jajka wielkanocne barwi lud cebulą, kawą, branzelią, ożminą.

Władysław ZIELIŃSKI, 29 VIII 1883 r., Kościelna Wieś

60) Farbka, łupiną od cebuli i coccinellą.

[br. imienia] ZIKOWSKI, Dr. [lekarz], 5 IX 1883 r., Kcynia

60) Gotuje z cebulą – a wtedy robią się żółte; na inne kolory biorą farb od kupców.

Katarzyna ZRYWAN lub ZRYWACZEK, 22 VII 1883 r., [Kraków?; dane dot. Brzeska]

[60] Jaja cebulą na czerwono, na niebiesko i czarno (nie wie).

x. [br. imienia, br. nazwiska], 5 IX 1883 r., Gorlickie

60) U nas [koło Tyczyzna] łupinami z cebuli na czerwono, na Rusi brezylią.

X. K. W. Kr... [br. imienia, br. nazwiska; ksiądz], 29 IX 1883 r., Praszka

60) Pisanki barwią:

I. Skórką cebuli – mianowicie w naczyniu jakim przekładają jaja skórkami cebuli i nalawszy wodą gotują – skąd jaja wydobyte wyglądają żółtawo-ceglaste.

II. Gotują w sianie lub trawie oziminy – jaja nabierają koloru jasno zielonkawego.

III. Karminem – ugotowane jaja w zwyczajnej wodzie gorące malują karminem rozpuszczonym, albo w araku, spirytusie lub occie.

IV. Brezelją – wyrabiają wprzód woskiem rozmaite desenie na białym jajku, po tem z brezelji[ą] je gotują, jaja wyjęte po ugotowaniu w miejscach pod woskiem mają znaki żółtawe.

62) Do oświecenia przynoszą: [...] W Niedzielę kwietną: trzcinę i krokocynę.

[podpis nieczytelny], 7 XI 1883 r., Wodniki – powiat Stanisławów, wschodnia Galicya, poczta Maryampol koło Halicza, [dane dotyczą okolic Buczacza i Kołomyi]

60) Pisanki czerwone barwią ogólnie farba kupowaną w mieście, żółte zaś cebulą, zielone – młodem żytem

[podpis nieczytelny], 14 XI 1883 r., [br. miejscowości; dane dot. wsi: Luszyn, Stępów i Wola Stępowska, pow. Gostyń]

60) Pisanki czyli jaja Wielkanocne barwią się w łupinach od cebuli, w grochu polnym i w barwidłach wymienionych w 59tej odpowiedzi.

[końcówka listu od pyt. 42; br. imienia, br. nazwiska, br. daty, br. miejscowości]

60) Pisanki barwią się na czerwono w krasce (drzewo sandałowe), a teraz przeważnie w anilinowej farbie lud zwie „malina”, granatowo w brazylii, żółto w krokosie, cebuli i korze z jabłoni, zielono w berkach [może: bażkach] topoli kanadyjskiej, w listkach malwy czerwonej.